

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

YILMAZ, T. (2020). X Faktörü: Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma* Adlı Romanında İnsanlık Onuru. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (Aralık Özel Sayı) , 205-222.

X Faktörü: Ishiguro'nun *Beni Asla Bırakma* Adlı Romanında İnsanlık Onuru

Tuncer YILMAZ (*)

Öz: Kazuo Ishiguro çağdaş İngiliz edebiyatının en önemli roman yazarlarından biridir. *Beni Asla Bırakma* isimli romanında biyoetiğin başlıca sorunlarından birini ele alan Ishiguro, klonların da ruha sahip olup olmadıkları sorusunu sorar. Felsefe tarihi boyunca olduğu gibi, çağdaş biyopolitikada da başkalarının insan olarak tanınmak, insanlık onuruna sahip olmakla yakından ilgilidir. Bu bağlamda bu çalışma, Klasik dönem düşünürleri ve onları izleyen Immanuel Kant, Michel Foucault ve Giorgio Agamben'in yapıtlarından yararlanarak insanlık onuru kavramını tanımlamaya çalışacaktır. Ardından, sözü edilen düşünürlerin insanlık onuru ile ilgili kuramları *Beni Asla Bırakma*'da izlenerek klonların insanlık onuruna sahip olup olmadığı sorusuna yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Beni Asla Bırakma*, İnsanlık Onuru, Biyopolitika, Özerklik, Homo Sacer

Factor X: Human Dignity in Ishiguro's *Never Let Me Go*

Abstract: Kazuo Ishiguro is one of the most prominent novelists of modern English literature. In his *Never Let Me Go*, Ishiguro deals with one of the most significant issues of bioethics and raises the question whether clones have souls. In the history of philosophy, as well as contemporary biopolitics, the recognition as a human being is strictly related to the possession of human dignity. Thus, this study aims to define the concept of human dignity in a philosophical and biopolitical context by making specific references to the works of Classical philosophers, followed by Immanuel Kant, Michel Foucault, and Giorgio Agamben. Then, the theories of the aforementioned philosophers on human dignity will be traced in *Never Let Me Go*, and it will be tried to answer the question whether the clones in the work possess human dignity or not.

Keywords: *Never Let Me Go*, Human Dignity, Biopolitics, Autonomy, Homo Sacer.

Makale Geliş Tarihi: 16.05.2020

Makale Kabul Tarihi: 27.12.2020

I.Giriş

Japon asıllı İngiliz yazar Kazuo Ishiguro'nun 2005 yılında yayımlanan romanı *Beni Asla Bırakma*, yalnızca edebiyat değil, aynı zamanda felsefe, hukuk, insan hakları ve biyoetik gibi başka çevrelerde de ilgi odağı olur. Yapıtta, *normal* insanların ihtiyaç duymaları durumunda kendilerine organ sağlamak üzere genetik kopyalama yöntemiyle dünyaya getirilen bir grup gencin Hailsham adlı bir yatılı okulda başlayıp, son organ bağışlarını da yaptıktan sonra *tamamlanmaları* ile son bulan distopik öyküsü birinci tekil şahıs bakış açısıyla anlatılır. Romanın odağındaki en önemli tartışmalardan biri, insan genlerinden laboratuvar şartlarında klonlanarak dünyaya getirilmiş olan canlıların, sevebilme, estetik zevklere sahip olma, mantık çerçevesinde düşünme, konuşma,

*) Dr:Öğr.Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi/Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: tyilmaz@ktu.edu.tr) ORCID ID. <https://orcid.org/0000-0001-6585-8284>

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate® intihal incelemesinden geçirilmiştir.

davranabilme, ya da insan ruhuna sahip olabilme gibi insana özgü yetilere sahip olup olmadıklarıdır. Romanın üç önemli karakteri Kathy D, Ruth ve Tommy gerek birbirleri ile gerekse diğer klonlar ve normal insanlarla olan ilişkileri, estetik algıları, davranış kalıpları ve içsel derinlikleri üzerinden bu sorunun yanıtını ararlar. Dahası, roman karakterlerinin küçüklüklerinden itibaren eğitim gördükleri kurgusal bir yatılı okul olan Hailsham, gerçekte bu klonların da diğer çocuklar gibi kapsamlı bir eğitim ve teşvik sürecini tamamlamaları durumunda normal insanlar gibi olabileceklerinin kanıtlanmaya çalışıldığı bir deney ortamıdır.

Gerek Ishiguro'nun karakterlerin en derin ve karanlık noktalarına kadar açığa çıkaran anlatısı gerekse yapıt üzerine yapılan tartışmalar, Kathy, Ruth ve Tommy'nin insanlara özgü birçok özelliği taşıdığını, hatta insandan daha insan olduklarını ortaya koymaya çalışır. Örneğin, Francesca Boschetti, karakterlerin hafıza ve hatıralarından yola çıkarak klonların da insan olarak görülebileceklerini ileri sürer (Boschetti, 2017: 41). Chung Chin-Yi ise “sevgi, kıskançlık, acı çekme gibi duyguları ruhlarının derinliklerinde hissettikleri için, klonların insandan daha insan” (Chin-Yi, 2012: 4) olduğunu iddia eder. Benzer bir biçimde, başta Tommy olmak üzere, roman karakterleri de resim, müzik, edebiyat gibi sanat dallarında yetenekli olduklarını, ya da birbirlerine sevgi beslediklerini kanıtlayabilirlerse, kısacası bir ruha ya da insana özgü özelliklere sahip olduklarını gösterebilirlerse organ bağışlarının bir süre daha geciktirilebileceğine inanırlar. Ancak hem romanın kendisi hem de sözü edilen çalışmalar, tinsel ve duygusal bir çerçevede karakterlerin insana özgü olduğu kabul edilen davranış biçimlerini sergileyip sergilemediklerine odaklanırlar. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, sözü edilen konuyu biyoetik ve biyopolitik bir düzleme çekerek, insan olmanın en temel gereksinimi olan ‘insanlık onuru’ (*human dignity*) kavramını tartışmak ve roman karakterlerinin bu kavrama sahip olup olmadıklarını ortaya koymaktır. Çalışmanın ilk bölümünde insan onuru kavramı etimolojik olarak ele alınarak kavramın Klasik dönemdeki algısı tartışılacaktır. Daha sonra Alman düşünür Immanuel Kant’ın kategorik imperatif, Michel Foucault’un biyoiktidar, ve Giorgio Agamben’in çıplak yaşam ve *homo sacer* kavramları üzerinden insanlık onuru tartışılarak *Beni Asla Bırakma* bu kavramlar açısından irdelenecektir.

Francis Fukuyama *İnsan Ötesi Geleceğimiz* adlı yapıtında, insanın rastlantısal ve olumsal birçok özelliği olduğunu söyler. Ona göre “ten rengi, görünüş, toplumsal sınıf ve refah düzeyi, cinsiyet, kültürel altyapı, hatta kişinin doğal yetenekleri bile doğum rastlantısallıklardır ve özel olmayan nitelikler sınıfına girerler” (Fukuyama, 2003: 186). Bunlar insandan insana farklılık gösterirler ve kişinin eşit oranda tanınma talebini karşılamak için tek başlarına yeterli değildirler. Örneğin, çok güzel resim yapabilmek ya da enstrüman çalabilmek kişinin olumsal bir özelliğidir ve bunlardan dolayı saygı görebilir. Ancak bu yeteneklere sahip olması, onu bunlara sahip olmayan birinden daha fazla insan yapmaz. Bu bağlamda Fukuyama, kişilerin sahip oldukları bütün rastlantısal ve olumsal özellikler ayıklandıktan sonra geriye insani bir öz niteliğin kalacağını söyler ve ayırım gözetmeksizin her insanın sahip olduğu bu öze X faktörü ismini verir (Fukuyama, 2003: 186). Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın önemli bir hareket noktası, Kathy D, Tommy ve Ruth’un müzik, resim, spor gibi alanlardaki yetenekleri ya da sahip oldukları duygusal derinliğin, onları tinsel anlamda insani gösterse de, insan

hakları ya da biyopolitika bakımından düşünüldüğünde gerçekten bir X faktörüne, ya da insan onuruna sahip olup olamayacaklarıdır.

İnsanlık onuru kavramı politikacılardan felsefecilere, hukukçulardan edebiyatçılara kadar birçok kişinin sıklıkla kullandığı bir ifadedir. Ne var ki, bu ifadeyi eksiksiz ve kapsayıcı bir biçimde tanımlayabilmek, onu kullanmaktan çok daha büyük bir uğraş gerektirir. Sözlük anlamına göre insan onuru, her insanın doğuştan sahip olduğu dokunulamaz ve kaybedilemez bir öz ya da değerdir ve bundan dolayı, yaşı, cinsiyeti, etnik kökeni, sosyo-ekonomik statüsü, siyasi düşüncesi ya da dini inancı ne olursa olsun her insan en yüksek saygıyı hak eder (Oxford Dictionary). Bu bağlamda kavramı, dilimizde kullandığımız ve daha çok ahlaki seçimleri ve davranışları betimlemekte kullanılan 'onur' kavramı ile birbirinden ayrı tutmak gerekir. Zira kişinin doğuştan sahip olduğu ve daha çok biyoetik bir kavram olan insan onuru hiçbir biçimde elinden alınamayacağı gibi, davranışları yoluyla da azalıp artamaz (Spiegelberg, 1970: 39). Öyleyse en ağır suçlular dahi yargılanırken ya da cezalandırılırken bu değerler gözetilmek zorundadır. Öte yandan 'şeref' olarak da algılanabilecek olan 'onur' kavramı "bireyin *varoluşu* ile değil, *davranışları* ile ilgilenir... ve dürüst bir insanın bir yankesiciden daha onurlu olduğu söylenebilir" (Gewirth, 1982: 27). Bu bağlamda, bu çalışmada incelenecek olan insanlık onuru ahlaki değil, biyoetik bir kavramdır.

II. Klasik Dönem ve Kavramın Kökleri

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin üzerinde yükseldiği temel taşı olarak kabul edilen insan onuru, antik dönemlerden beri tartışılan ve evrimleşen dinamik bir kavramdır. İnsan onuru, insanın ve aklın evrenin merkezinde olduğu Antik Yunan düşünsel ikliminde etik bir kavram olarak karşımıza çıkar. Dönemin başlıca düşünürleri insan doğası ve diğer canlı varlıkların doğaları arasında kalın bir çizgi çizerek daha üstün, hatta ilahi bir varlık olan insanı eşsiz kabul ederler. Onlara göre insan, doğası gereği doğuştan özgür irade ve rasyonalizme sahiptir ve bunların yardımı ile her birey kendi ideallerini ve erdemlerini inşa edebilir. Örneğin Platon insan bedeni ve ruhu (*psyché*) arasında belirgin bir ayırım yapar ve bedeni fenomenal dünyaya ait sonlu bir varlık, ruhu ise numenal dünyaya ait olan ilahi bir varlık olarak tanımlar (Platon, 1997: 90ab). Bu bağlamda ruhun görevi bilişsel rasyonalizm ve düşünmeyle, adalet ve iyilik gibi erdemlere ulaşabilmektir (Platon, 1991: 353 d3-13). Tıpkı Platon gibi Aristoteles de rasyonalizme vurgu yaparak insanı diğer varlıklardan üstün tutar (Aristoteles, 2011; 408b 15). Diğer canlıların aksine her insan kompleks ve sonsuz bir dil, ve iyiyi kötüden, adil olanı da olmayandan ayırt edebilme yeteneği ile donatılmıştır. Bu nedenle Aristoteles insanı politik bir hayvan (*political animal*) olarak betimler (Aristoteles, 1932: 1253a).

İnsan onuru için *dignitas* terimini ilk kez kullanan ve bu anlamda kavramı evrenselleştiren, Roma döneminin ünlü düşünürü Cicero olur (Sensen, 2011: 155). Bu, onun kavramın evrenselleşmesine yaptığı tek katkı olmaz. Hiyerarşik yapının ve köleciliğin daha katı olduğu Yunan döneminin aksine, Cicero onur kavramını 'ötekileştirme' kavramının karşısına koyarak onu, yalnızca soylular ya da özgür erkekler değil, tüm insanlar için eşitliğin kaynağı olarak görür. Ona göre ayırım gözetmeksizin tüm insanlar, doğaları gereği rasyonel varlıklar oldukları için üstünlüğe ve onura

(*excellentia et dignitas*) sahiptirler (Cicero, 2016: 105-6). Cicero, rasyonalite, hafıza, akıl, bilinç ve öngörü gibi insana özgü özelliklere vurgu yapar ve bunların insanları diğer canlılardan ayırarak Tanrı'ya daha da çok yaklaştırdıklarını söyler (Cicero, 1999: 22; 2016: 11). Böylece, varlık zincirinde insan Tanrı'nın hemen altında, ancak diğer canlı varlıkların epey üzerinde konumlanır. Bir diğer Roma dönemi Stoacı düşünürü Seneca da tüm insanlığın ortak değerinin kaygı ve savunmasızlığı olduğunu savunur. Vahşi hayvanların yalnızca saldırı altındayken hissettiği bu duyguyu, insanoğlu sürekli yaşayabilir. Bulunduğu ortamda rahat ve güvende olsa bile geleceği için kaygı duyabilir. Bu da onu diğer canlılardan ayıran soyut düşünebilme yeteneğinden kaynaklanır. Bu nedenle "insan, insan için kutsaldır" (Seneca, 2015: Letter XCV) (*homo homini sacra es*). Kısaca, Antik Yunan ve Roma dönemi düşünürleri için insan onuru kavramı daha çok etik bir kavramdır ve insan doğasının en yüce özelliklerinin ve erdemlerinin ahlaki bir çerçevede değerlendirilmesiyle elde edilir (Andorno, 2015: 1).

Beni Asla Bırakma'nın karakterleri, Antik Yunan ve Roma dönemi düşünürlerinin insana özgü olarak nitelendirdikleri birçok özelliğe sahiptirler. Yapıt, aynı zamanda baş karakteri de olan Kathy D'nin bakış açısından anlatılan bir *Bildungsroman*'dır. Çocukluk arkadaşları olan Kathy D, Ruth ve Tommy'nin yatılı okulda başlayıp, Kulübeler'de devam eden ve organ bağışları sonrası *tükenen* yaşamları Kathy'nin hatıraları yoluyla okura aktarılır. "Eminim çocukluğunuzda bizim o gün yaşadığımız türden deneyimler yaşamışsınızdır. Gerçek ayrıntılarda olmasa bile içinizde, duygularınızda benzerlikler yaşamışsınızdır" (Ishiguro, 2019: 42). Kathy, karşısında duran hayali bir dinleyiciye öyküsünü anlatabilmek için hafızası ve hatıraları yoluyla geçmişini bir anlamda yeniden inşa eder. Bu açıdan bakıldığında, hafızaya ve hatıraya sahip olduğu ve bunu açıkça kullanabildiği dil yoluyla başkasına aktarabildiği için Kathy başta olmak üzere diğer klonlar Antik Yunan düşünürlerinin sözünü ettikleri insan onuruna sahip gibi görünürler. Dahası, sahip oldukları bu yetenekler yoluyla sosyalleşir, birbirleri ile ilişkiler kurar, âşık olur ve stres altındayken öfke nöbetleri geçirirler. Kısaca, entelektüel ve duygusal seviyede normal insanlardan bir farkları olmadığı söylenebilir. Örneğin Madam'a yaptıkları ziyarette organ bağışı için erteleme alamayacaklarını, dolayısıyla bir süre daha Kathy ile birlikte olamayacağını öğrenen Tommy, yaşadığı düş kırıklığını gizleyemez ve dönüş yolunda çılgınlık atıp etrafa tekmeler savurduğu bir öfke nöbeti geçirir (Ishiguro, 2019: 258). Ona göre bu hiç adil değildir. Öyleyse klonların adalet duygusuna sahip olduğu da söylenebilir.

Romanda her ne kadar klonların insana özgü özelliklerine ve bir ruha sahip olduklarının delillerine sıklıkla rastlansa da bu durum onların dışında kimse için önem taşımaz. İnsanlar klonlarla kendileri arasına kalın bir çizgi çizerler ve gerek korkudan gerekse bazı ahlaki nedenlerden dolayı onları neredeyse yok sayarlar. Daha romanın hemen başında Ruth, Kathy D ve diğer arkadaşları küçük birer çocukken insanlardan farklı olduklarını hissetmeye başlarlar. Çocukluk yıllarında okulun bir köşesinde ansızın Madam'ın karşısına çıktıklarında onun gözlerinde gördükleri ifadeyi Kathy "bazı insanlar örümcektekenden nasıl korkuyorsa o da bizden öyle korkuyordu" (Ishiguro, 2019: 42) diye açıklar. Yıllar sonra erteleme için Madam'ı ziyaretleri sırasında değişen bir şey olmadığını görürler. "Bizi o anda tanıdı mı bilmiyorum, ama hiç kuşku yok ki, gördüğü anda *ne olduğumuza* karar verdi, çünkü kasıldığını gördüm; sanki iki kocaman örümcek

ona doğru sürünerek geliyorlarmış gibi”¹ (Ishiguro, 2019: 235). Madam için onlar birer insan değil, aksine birer ‘şey’dirler. Dolayısıyla, ne kadar insan gibi hissedelerse hissetsinler öyle kabul görmedikleri ortadadır. Madam ve Bayan Emily ile sohbetleri sırasında yalnızca onların değil, diğer insanların da klonların varlığından rahatsız olduklarını, hatta korktuklarını öğrenirler. Madam’a göre, birçok sağlık sorununun giderilmesini olanaklı kılan klonlar bir süre sonra ahlaki bir sorun olarak görülmeye başlarlar. Ancak insanlar hem kendileri hem de çocukları için daha uzun ve sağlıklı bir yaşam sürebilme pahasına onları kendileri gibi insan olarak değil “test tüpleri içerisinde bulanık karaltılar” (Ishiguro, 2019: 247) olarak görmeyi tercih ederler. Dahası, insanlar ihtiyaçları olan organların boşlukta yetiştiğini varsayarak klonları düşünmemeye çalışır, düşünseler bile onların “insan olmadığına” (Ishiguro, 2019: 248) kendilerini inandırırılar. Madam’a göre insanların klonlardan korkmalarının bir diğer nedeni de laboratuvar ortamında üretilen bu yeni nesil çocukların, hepsinden üstün olan başka bir nesil meydana getirmesi riskidir (Ishiguro, 2019: 249).

Hailsham’da klonların insani yönlerinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı bir başka örnek de onların sanat derslerinde ürettikleri eserlerin en kayda değer ve yaratıcı olanlarının toplanarak hayali bir galeride sergilendiğine dair söylentilerdir. Kathy ve Tommy’nin Madam’ı ziyaretleri sırasında Bayan Emily’nin anlattıklarından bu söylentilerin kısmen doğru olduğu ortaya çıkar. Zira bazı aktivistler, klonları etik bir sorun olarak görmeyi reddeden toplumun, onlar hakkındaki görüşlerini etkileyebilmek ve onların da tamamen gelişmiş bir insan doğasına sahip olduklarını ispat edebilmek için sözü edilen eserleri çeşitli galerilerde sergileyerek “Şu sanat eserlerine bakın! Bu çocukların birer insan olmadığını kim iddia edebilir?” (Ishiguro, 2019: 247) derler. Ancak klonların organlarının alınmasını engellemeye ve toplumda kabul görmelerini sağlamaya yönelik bu çabalar başarısız olur. Toplumun çoğunluğunu oluşturan normal insanlar klonlara kendileriyle eşit bir ahlaki statü vermeyi reddederler, çünkü klonlar standart insan olma kriterlerini karşılayamazlar. Bunun sonucunda da klonlar için Judith Butler’a göre “dışkılama alanı” (Butler, 2014: 10) (*domain of abjection*) olarak adlandırılacak yeni bir toplumsal uzam yaratılır. Butler’ın kuramına göre, toplumsal ve siyasal güç yapısı gereği, özdeşimleri etkin söylemin tercih ettiği standartlara uymayan gruplar toplumsal varlığın dinamiklerinden uzaklaştırılarak “dışkı bedenler”e dönüşürler. Bunlar, açık bir biçimde kabul görmeyen, korku duyulan ve en sonunda tamamen reddedilen bireylerdir. *Beni Asla Bırakma*’da klonlar yeterince insan olarak görülmedikleri için yalnızca ‘özne’ olma haklarını kaybetmez, aynı zamanda da basit gösterenlere dönüşürler—vücut parçalarının, biyoteknolojik bir işlevin ya da insanlar açısından sağlığın ve gençleşmenin bir gösterenlerine. Bu dış(kı)lanan bedenlerin yaşamaya zorlandığı alanlar ise genel olarak “sosyal hayat bölgelerinin “yaşamamaz” ve “ikamet edilemez” yerlerini tanımlar” (Butler, 2014: 10). İnsanlarca bir korku nesnesine dönüştürülen klonlar çocukluk yıllarını dışarıya çıkmalarının yasak olduğu bir yatılı okulda, organ bağışına başlamadan önceki ilk gençlik yıllarını da Kulübeler adı verilen izole bir kampta geçirirler. Neredeyse öğretmenleri, idarecileri ve gardiyan ismini verdikleri güvenlik görevlileri dışında hiç insan tanımadan yetişen klonlar, ancak organ

¹ İtalikler orijinal.

bağına ya da bakıcılığa başlamalarına yakın dış dünya ile temas kurarlar. Bu bağlamda gerek Hailsham gerekse Kulübeler İngiliz toplumunun ikamet edilemez alanlarını tanımlar. Kısaca, klonlar insani özelliklere sahip olsalar bile ne onları meydana getirenler ne de onlardan yararlananlar onları insan olarak görmezler. Bu bağlamda onlar, insan olarak kabul görmeyen özünde yer alan insanlık onurundan mahrum bırakılırlar.

III.Immanuel Kant ve İnsan Onuru

İnsan onuru kavramı Aydınlanma dönemi düşünürlerinin de en çok üzerinde durduğu konulardan biri olur. Özellikle 18. yüzyılın sonlarına doğru ünlü Alman düşünür Immanuel Kant'ın ahlak felsefesinde insan onuru önemli bir yer tutar. Gerçekte, Kant'ın ortaya attığı insanlık onuru kavramı görece teolojik olmayan, evrensel ve eşitlikçi ilk kuramdır. Kavram, Kant'ın düşünce sisteminde çeşitli boyutlarda ele alınır. Bunlardan birincisine göre, herhangi bir toplumsal, ekonomik ya da maddesel nedene bağlı kalımsız insanın içsel ve mutlak bir değere sahip olduğudur. İkincisine göre insan, evrensel kabul edilebilecek ahlaki kodları kendisi belirleyen ve bunları uygulayan özerk (*autonomous*) bir öznedir. Bir diğerine göre de insan, sahip olduğu içsel değer nedeniyle bir birey olarak tanınma hakkına sahiptir ve diğerlerine de aynı prensibe göre davranma sorumluluğunu taşır.

Kant'a göre insan, doğası gereği evrende özel bir konuma sahiptir. Öte yandan bu görüşe sahip olan ilk düşünür kendisi değildir. Yukarıda da belirtildiği üzere, antik dönemlerden itibaren düşünürler insanın diğer canlı varlıklardan yalnızca farklı değil, aynı zamanda onlardan daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Bu bağlamda Kant'ın da bu antik görüşü benimsediği söylenebilir. Zira, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliğinin rasyonalizmi olduğu konusunda Antik Yunan ve Roma döneminde yaşayan öncülleri ile aynı görüştedir. Ancak Kant'ı klasik düşünceden ayıran noktalardan biri aklın hedefidir. Örneğin Aristoteles'e göre mutluluk asıl hedefken (Pakaluk, 2005: 317), bu önermeye Kant görev bilinci ile yanıt verir. Ona göre "akıl mutluluğu değil görev bilincini" (Yücel, 2018: 26) işaret eder.

Kant'ın insan onuruna yönelik yaklaşımlarından ikisi bu çalışmanın kapsamı açısından önemlidir. Bunlardan birincisi bireyin özerkliğidir. Batı etiği ve siyasal felsefesine göre özerklik, öznenin öz yönetime sahip olması, ya da yaşamını tamamen kendine ait olan aklına, değerlerine ve arzularına göre sürdürebilmesi anlamına gelir. Bu durumda özne ancak seçimleri ve edimleri dış etmenlerce etkilenmediği sürece özerktir. Dolayısıyla, bireyin seçim ve edimleri gelenekler, çevre baskısı, dini ya da siyasal otoritelerce biçimlenmeye başlarsa birey artık özerk değil yaderk (*heteronomous*) hale gelir. Kant'a göre bir edimin ahlaki bir değeri olabilmesi için onun özgür bir seçim olması gerekir. Sözü edilen özgür edimler de öznenin istencinin (*will*) bir ürünü olmalıdır. İstenç ise 'pratik us'tur (Kant, 1993: 4:427). Öyleyse akıl, özgürlük ve ahlak arasında bir bağ olduğu açıktır. Öte yandan, özgür edim belirsiz ve rastgele eylemlerden oluşmaz ve gerçek anlamda kontrolsüz değildir. Aksine, özgür edimler bir kurallar bütününe uygun olmak durumundadırlar. Ancak bu kurallar dış etmenlerce değil öznenin iradesi yoluyla koyulurlar. Bu bağlamda, özgürlük akıldan kaynaklandığına, akıl da *a priori* evrensel yasalarca yönetildiğine göre; pratik usu kontrol eden özgürlüğün de sözü edilen yasalar bütününe uyma zorunluluğu ortaya çıkar (Kant, 1993: 4:413). Bu

zorunluluğa kategorik imperatif ismini veren Kant, ilk formülünü de “aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre hareket et” (Kant, 1993: 4:421) olarak biçimlendirir.

Kant’a göre özerklik insanın değerinin, ya da başka bir ifadeyle insan onurunun temelidir (Kant, 1993: 4:414). Ona göre ahlak yasası özgür bir istenç olarak insanın istencinin özerkliği üzerinde temellenir (Kant, 1999: 143). Sonuç olarak özerklik istencin özgürlüğüdür ve doğa yasalarından ve dış etmenlerden bağımsız metafizik bir benin bir işlevidir. Eğer istenç bu metafizik benden ayrılıp dış dünyadan bir etmenden etkilenerek biçimlenirse özerklik yerini yaderkliğe bırakır. Öyleyse yaderklik özerkliğin hem zıddı hem de eksikliğini ifade eder. Bu durumda özerkliğini kaybeden özne insanlık onuru olarak adlandırılan içsel değerini de kaybetmiş olur. *Beni Asla Bırakma*’da klonların böyle bir özerkliğe sahip olduklarını söylemek oldukça güçtür. Her ne kadar akla sahip olsalar ve olanakları dahilinde belli seçimler yapabilseler de bunlar deneyce belirlenen yasalara bağlı” (Kant, 1999: 49) seçimlerdir. Yalnızca yaratıcıları tarafından kendileri için belirlenen sınırların içerisinde düşünebilir ve hareket edebilirler. Öğretmenleri Bayan Lucy bu gerçeği kendilerine şöyle açıklar: “Hayatlarınız sizin için önceden kararlaştırıldı.... yaşlanmadan, orta yaşa bile gelmeden, hayati organlarınızı bağışlamaya başlayacaksınız. Her biriniz bu nedenle yaratıldınız” (Ishiguro, 2019: 83). Dolayısıyla, kaderlerine en başından karar verilen, buna göre dünyaya getirilen, yetiştirilen ve sonunda bağışladıkları organları nedeniyle *tamamlanan* klonların özerkliğinden söz etmek pek olası değildir. Bu nedenle insan onuruna da sahip olamazlar.

Kant’ın ahlaki özerkliği, dayandıkları temeller nedeniyle kişisel özerklik kavramından farklılık gösterir. Örneğin Joseph Raz, öznenin kendi iyiliğinin merkeze bulunduğu kişisel özerklik ile evrensel iyiyi amaçlayan ahlaki özerkliği birbirinden ayırır (Raz, 1986: 71). Çağdaş anlamda kişisel özerklik öznenin akli yoluyla kendisi için iyi ve doğru olana karar verebilme ve ahlaki açıdan tarafsız bir biçimde bu doğrultuda davranabilmesi olarak adlandırılabilir (Farmosa, 2013: 213). Kant’ın ahlaki özerkliği ile kişisel özerklik arasında bir ilişki kurulduğunda bu bağın öznenin özgür bir biçimde seçimler yapabilmesinin gerekliliği ortaya çıkar. Romanda, klonların kişisel özerkliğe sahip oldukları da söylenemez. Kendileri için neyin doğru olduğuna çoğu zaman onlar değil, yaratıcıları karar verir. Hailsham’dan ayrıldıklarında toplumdan izole edilmiş olan Kulübeler’e taşınmaları istenir ve onlar da itaat ederler. Benzer bir biçimde, ne zaman bakıcı olacaklarına ya da ne zaman organ bağışına başlayacaklarına, hatta hangi tesiste ya da hastanede kalacaklarına bile onlar adına başkaları karar verir.

Klonlar insana özgü birçok özellik taşıyalar da en temel insani özellik olan yaşama dürtüsünden yoksundurlar. Yaşamsal organlarını bağışladıktan sonra tamamlanacaklarını bilmelerine rağmen bunu kabullenirler ve engel olmak için hiçbir şey yapmazlar. Bu konuda yaptıkları tek şey bir erteleme alıp alamayacaklarını araştırmak ve bunun olası olmadığını öğrendiklerinde de kabullenmektir. Bu noktada insani tepkiyi yaşadığı düş kırıklığını bir türlü bastıramayarak anlık bir sinir krizi geçiren Tommy verir (Ishiguro, 2019: 258). Ancak bunun ardından o da sakinleşerek durumunu kabullenir ve değiştirmek için başka bir çabanın içerisine girmez. Öte yandan, Kathy ve Tommy arzu ettikleri ertelemeyi alabilseydiler dahi yalnızca kısa bir süre daha yaşayıp yine organlarını bağışlamak durumunda kalacaklarından, diğer insanlar gibi bir ömür

sürüp doğal nedenlerle ölme olanakları olmayacaktır. Dolayısıyla amaçları önceden belirlenen kaderlerini değiştirmek değil, yalnızca onu bir süre daha geciktirebilmektir. Kişisel özerklik açısından bakıldığında yaşamını sürdürebilme dürtüsüne sahip olan öznenin, içinde bulunduğu ve sonu mutlak yok oluş olan bu durumdan kurtarabilmek için özgür istenciyle seçimler yapması ya da eylemlerde bulunması beklenir. Koşullarını değiştiremiyorsa bile en azından bunlardan kaçmayı deneyebilir. Ancak, örneğin Kathy, diğer birçok bakıcının sahip olmadığı kendine ait bir arabası olduğu halde (Ishiguro, 2019: 11-2) kaçmaya teşebbüs etmek bir yana, bunu aklından bile geçirmez. Benzer bir biçimde Ruth da kaderini kabullenmiş görünür: “Bağışçı olduğumda, artık buna oldukça hazırdım. Doğru geldi bana. Zaten bunu yapmamız bekleniyor, değil mi?” (Ishiguro, 2019: 215). Kısaca, kendi yaşamları üzerinde bile özgürce karar alamayan klonlar herhangi bir kişisel özerkliğe sahip değildirler.

Kant’ın insan onuru ile ilgili bir diğer yaklaşımı ise kategorik imperatifin ikinci formülünde yatar. Buna göre, “İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil, her zaman bir amaç olarak görecektir biçimde davran” (Kant, 1993: 4:429) der. Başka bir deyişle, tüm insanlar doğaları gereği içsel bir değere sahiptirler. Bu değer aynı zamanda insanlık onurunu ifade eder ve ona hiçbir biçimde paha biçilemez. İnsanlık onuruna sahip olan özne hiçbir zaman araç olarak görülemez, o her zaman amaçtır. Kant’a göre “amaçların krallığında her şeyin ya bir *fiyatı* ya da *onuru* vardır. Fiyatı olanın yerine *eşdeğeri* olan başka bir şey konabilir; öte yandan her türlü fiyatın üzerinde olan ve bu nedenle eşdeğeri olmayan da onurludur”² (Kant, 1993: 4:427). Kant aracın karşısına amacı koyduğu gibi, fiyatın karşısına da onuru koyar. Bu bağlamda fiyat ve onur birbirinin zıddı haline gelir. “Bir şeyin kendisinin amaç olmasının tek koşulunu oluşturan şeylerin ise yalnızca görelî bir değeri, yani fiyatı değil, içsel bir değeri, yani *onuru* vardır (Kant, 1993: 4:427). Dolayısıyla akla sahip olan özne yaradılışı gereği bütün diğer canlıların üzerindedir, içsel bir onura sahiptir, kendi içinde bir amaçtır ve hiçbir biçimde bir araç olarak kullanılamaz. Antonio Pele, onurun “insan doğasında gömülü olan ve kendisinden alınamayacak bir değer” (Pele, 2016: 498) olduğunu söyler.

Romanın kahramanları olan klonların Kant’ın kategorik imperatif tanımının ikinci formülüne de uymadıkları ortadadır. Onların varoluşları her şeyin üzerinde değere sahip olan bir amaç değildir. Aksine onlar, insanların daha sağlıklı ve daha uzun süre yaşayabilmelerini sağlamak için üretilmiş araçlardır. Dahası, her ne kadar romanda açıkça söz edilmese de oldukça büyük bir yatırımın ürünüdürler. Bu bağlamda, kendilerinden alınacak organlardan yararlanacak kimselerin bu yatırımı karşılayacak maddî güçlerinin olması kaçınılmazdır. Öyleyse organların, dolayısıyla da klonların bir fiyatı olması gerekir. Kant’ın formülünde fiyatın karşısına onur konduğuna göre, fiyatı olan bu klonların insan onuru olması düşünülemez.

George Kateb Kant’ın ahlaki çerçevede irdelediği kavramın varoluşsal düzlemde de düşünülebileceğini öne sürer. Ona göre, insan onuru ahlaki öznelardan bağımsız bir biçimde tamamen insana özgü özelliklerden de kaynaklanabilir (Kateb, 2011: 131-4). İnsan onuru mutlak bir değerdir ve her türlü sosyo kültürel, etnik ya da dini arka plandan bağımsız bir biçimde her insan bireyin uğruna savaşımadan sahip olduğu, tartışılmaz,

² İtalikler orijinal.

devredilemez ve yok sayılamaz bir haktır. Martha Nussbaum ise buradan hareketle kavramın çerçevesini genişleterek “öznenin yaşam hakkına saygı duyulması, fiziksel ve fizyolojik bütünlüğün korunması, ve varoluşunu özgürce ilan edebilmesi” (Nassbaum, 2011: 32) gerektiğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında insan onuruna sahip olan bireyin bedensel bütünlüğünün de teminat altına alınması gerekir. Öte yandan *Beni Asla Bırakma*'da bir araç haline gelen klonların bedensel bütünlüklerini korumaları olası değildir. Zira organları bedenlerinden belirli aralıklarla alınır, bu bağışlar arasında da çeşitli tıbbi yöntemlerle hayatta tutulurlar. En sonunda ne alınabilecek ne de kendilerini hayatta tutabilecek organları kalır ve tamamlanırlar. Ameliyatları başarılı geçen ve dayanıklı olanları ancak üç ya da dört organ bağı yapabilecek kadar yaşayabilirler. Bu açıdan bakıldığında da romanda klonların hem bedensel bütünlüklerine hem de insanlık onuruna önem verildiği söylenemez.

IV.Foucault, Agamben ve Biyopolitika

İnsanlık onuru kavramı son yüzyılda düşün tarihinde olduğu kadar biyopolitika alanında da tartışılmayı sürdürür. Kapitalizm ile değişen ve dönüşen iktidar biçimlerinde insan artık Kant'ın sözünü ettiği gibi özerk bir özne olarak değil, bir tür ekonomik kaynak ya da ‘tebaa’³ (*subject*) haline dönüşür. Bu bağlamda modern devlet içini tamamen boşalttığı insanlık onuru kavramını yüzeysel anlamda bireyselleşmiş, ancak gerçek anlamda totaliterleşmiş bir kültür oluşturmak için kullanır.

Fransız düşünür Michel Foucault'ya göre “Kapitalist bir toplum için biyolojik, fiziksel ve bedensel olan biyopolitika, her şeyden daha önemlidir. Beden biyopolitik bir gerçeklik; tıp ise biyopolitik bir stratejidir” (Foucault, 2011: 137). Foucault modern toplumda öznenin inşası ile iktidarın inşası arasında biyolojik bir bağ olduğunu düşünür. Ona göre, *özne* sözcüğünün “başkasına bağlı olan ve onun kontrolüne tabi olan; ya da öz-bilinci yoluyla kendi kimliğine bağlı olan” (Foucault, 1982: 212) kişi olmak üzere iki farklı anlamı vardır. Ancak burada konu edilen sözcüğün birinci anlamı yani tebaadır. Dolayısıyla iktidar sahip olduğu gücü koruyabilmek için bireyi kendi kimliğine bağlar, günlük yaşamına müdahale eder, onu hakikat yasaları yoluyla kategorize eder ve en sonunda onu tebaa haline getirir. Gerek kontrol ve bağımlılık gerekse vicdan ve öz bilgi aracılığıyla boyun eğdirilen birey tebaalaştırılır (Foucault, 2014: 63). Dahası iktidar tebaanın yalnızca toplumsal alanlardaki eylemlerine değil, kişisel alanına, davranışlarına, hatta düşüncelerine de etki eder (Özmkas, 2012: 56). Öyleyse birey iktidar için yalnızca varlığını sürdürebileceği ekonomik bir kaynağa, biyopolitikanın öznesi yerine nesnesine dönüşür. Bedeni de üretebildiği oranda değerlidir. Öte yandan iktidar her zaman siyasi bir otorite olmak zorunda değildir. İnsan ilişkilerinin olduğu her yerde bir egemenlik mücadelesi olacaktır. *Beni Asla Bırakma*'ya bu açıdan bakıldığında, klonların da yaşadıkları toplum tarafından salt bedene indirgenerek nesneleştirildikleri

³ İngilizce *subject* sözcüğü iki farklı anlamda kullanılabilir. Bu anlamlardan birincisi ‘özne’dir. Bu çalışmanın bir önceki bölümünde sözcük bu anlamda etken ve özerk bireyi tanımlamak amacı ile kullanılmıştır. Ancak ikinci bir anlamı da edilgenleştirilen, boyun eğdirilen ve nesneleştirilen insandır. Çalışmanın devamında sözcük bu ikinci anlamında kullanıldığında ‘tebaa’ ifadesi kullanılacaktır.

görülür. Toplumsal alanda görünür değillerdir. Ekonomik anlamda kendilerinden alınabilen organlar kadar değerlidirler ve bu kendilerine zaman zaman hatırlatılır: “Siz... özelsiniz. Bu yüzden kendinize iyi bakmanız, bedeninizi sağlıklı tutmanız çok önemli” (Ishiguro, 2019: 73). Yine Foucault’nun biyopolitik bir strateji olarak gördüğü tıbbi yöntemlerle yeterince organ bağışlayabilmeleri için hayatta tutulurlar. Çünkü güçsüzlük, hastalık ya da üretimdeki düşüş bir takım ekonomik maliyete neden olur (Foucault, 2008: 249). Öte yandan, egemen güç her ne kadar bu bedenleri canlı tutmaya çalışsa da, *patria potestas*, yani “verdiği yaşamı geri alabilme hakkını” (Foucault, 2003: 106) saklı tutar. Klonlar da yaşam haklarının ellerinden alınacak olmasını sorun etmezler. Egemen güç olan yaratıcılarının ve öğretmenlerinin kendilerine dayattığı üzere bu durum onların *raison d’être*’idir.

İtalyan düşünür ve biyopolitikacı Giorgio Agamben, Foucault’nun modern egemen devlet ve modern özne arasındaki iki taraflı bu ilişkide bulanık kalan alanların olduğunu iddia eder (Agamben, 2013: 13). Ona göre bu yapıda üçüncü bir alan vardır. Agamben bu alanın inşasını antik dönemlerden başlatır. Eski Yunancada yaşam kelimesi için tek bir sözcük yerine, etimolojik olarak aynı köke dayansalar da anlambilim (semantik) ve biçimbilim (morfoloji) açısından birbirinden ayrı iki terim kullanılır: *zoë* ve *bios* (Agamben, 2013: 9). “Birincisi bütün canlı varlıkların... ortak özelliği olan yalın yaşama/canlılık olgusu ifade ederken, ikincisi bir birey ya da grubun bir özelliği olan yaşam(a) biçimine” (Agamben, 2013: 9) işaret eder. Bir başka deyişle, *bios* siyasi bir topluluğa üye olan vatandaşlarca paylaşılan hak ve görevleri tanımlarken, *zoë* ise salt biyolojik varlığı tanımlar. Agamben’e göre *zoë*, aynı zamanda çıplak hayatı sembolize eder.

Klasik demokrasilerde insanlar daha iyi bir yaşam sürebilmek için bir araya gelerek şehirleri (*polis*) oluştururlar. Bu durumda *zoë*, “*polis*’ten kesin bir biçimde dışlanarak yalnızca üreme hayatına indirgenir ve eve hapsedilir (Aristoteles, Politika; 1225a 26-35; Agamben, 2013: 10). Bu gerçekten yola çıkan Foucault, modern çağda doğal hayatın da devlet iktidarının mekanizma ve hesaplarına dahil edilmeye başlandığı ve politikanın biyopolitikaya dönüştüğünü söyler (Agamben, 2013: 11). Çünkü biyolojik anlamda modernliğin eşiği, “yalın bir canlı beden olarak bireyin ve türün, toplumun siyasal stratejilerine dahil edildiği noktadır” (Agamben, 2013: 11). Agamben, bunun bir sonraki aşamasının “en sofistike siyasal teknikler kullanılarak başarılan, insanların hayvanlaşması” (Agamben, 2013: 9) olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla egemen güç bir yandan bireyselleşme ve özgürlük propagandası yaparken, bir yandan da disiplinci ve totaliter bir yapı biçimine dönüşür. Bunun sonucunda da gerekli enstrümanları kullanarak varlığını sürdürebilmek için ihtiyacı olan biyopolitik ‘uysal’ bedenleri yaratmayı başarır. Bu bedenleri de yalın ve doğal yaşamlarını özgürce sürmeleri için politik alandan uzaklaştırıp kendi kişisel alanlarına kapattığını iddia etse de gerçekte yaptığı şey bu biyolojik yaşamı kendi hesaplarının merkezine yerleştirmektir. Bu durumda çıplak hayat biyoiktidarın nesnesi haline dönüşür ve *polis*’ten dışlanmış olsa da egemen gücün etkilerinden soyutlanamaz.

Beni Asla Birakma’da resmedilen İngiliz toplumu egemen güç, klonlar ise *zoë* olarak değerlendirilebilir. Andrew Robinson’a göre, Agamben’in kuramında egemen güç çıplak yaşamın zıddıdır. Dahası, hiyerarşik yapı içerisinde egemen güç devleti ve devletçi

politikaları belirlediği için bu yapının katılımcılarının kim olacaklarına kendisi karar verir (Robinson, 2011). Klonlar yalnızca organ bağıışı yapabilmeleri için yaratıldıklarından, toplumun varlığını sürdürebilmesi için kolaylıkla feda edilebilirler. Yine egemen gücün tekelinde olan katılımcılara karar verme yetkisinden dolayı toplumsal alandan uzaklaştırılırlar. Çalışmak, vergi vermek ya da oy kullanmak gibi kendilerini birer siyasi özne ya da *bios* yapacak vatandaşlık görevlerinden yoksundurlar. Agamben'in de dediği gibi *polis*'ten dışlanmışlardır. Bu nedenle tamamen izole alanlarda yaşarlar. Ancak *zoë* 'nin yalın doğal hayatını sürmesi için hapsedildiği ev onların durumunda Kulübeler'dir. Terkedilmiş bir çiftlik olan bu yerin çağdaş dünya ile tek bağı haftada bir iki kez uğrayan ve klonların ihtiyaçlarını karşılayan Keffer's isminde bir görevlidir. Ancak o da kendileri ile mecbur kalmadıkça konuşmaz (Ishiguro, 2019: 114). Klonların Kulübeler'deki yaşam tarzı Agamben'in çıplak hayat nosyonuna neredeyse eksiksiz uyar. Ancak barınma, ısınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı yalın bir yaşam sürerler. Kendilerine biçilen rolü öylesine kabullenmişlerdir ki, kendilerini kısıtlayan katı kurallar olmamasına rağmen Kulübeler'den ayrılıp polis'le iletişim kurmaları bile oldukça uzun bir zaman alır:

İlk aylarımızda Kulübeler'in sınırları dışına adım atmadık. Çevredeki kırlarda yürüyüşe çıkmadık, yakındaki köye girip dolaşmadık. Korkuyorduk diyemem. Dolaşmaya çıkarsak, Keffer's'ın kayıt defterine döneceğimiz gün ve saati yazdığımız sürece, kimsenin bizi durdurmayacağını biliyorduk (Ishiguro, 2019: 116).

Klonların çıplak hayatlarının bir başka göstergesi de cinselliktir. Dış dünyanın aksine burada cinsellik bir tabu değildir. Klonlar arasında kurulan uzun süreli ilişkiler kadar tek gecelik ilişkiler de yaygındır. Zira klonlar normal insanların cinsellik konusunda gergin olduklarını gözlemler ve buna bir anlam vermezler. Kısaca, *zoë* olan klonlar, egemen güçlerin davranışlarını ve yönelimlerini anlamakta güçlük çekerler. Öte yandan, kendileri bu konuda baskılanmak yerine cesaretlendirildiklerini düşünürler. Hailsham'da öğrencilerden biri olan Hannah "sevişmenin görevimiz olduğunu düşünüyorlardı, yoksa ilerde iyi organ bağıışçılar olamazdık... cinsel ilişkiye girmeye devam etmezsek böbrek ve pankreaslarımız iyi çalışmazdı" (Ishiguro, 2019: 97) der. Hannah'nın sözlerinden hareketle klonların biyo bedenlerinin egemen güç açısından önemi bir kez daha ortaya çıkar. Dahası, cinsellikleri klonların kendilerini diğerlerinden farklı görmelerine yardımcı olur ve toplumsal alanla aralarına bir bariyer daha kurar. Öte yandan cinselliklerinin egemen güç üreme ile ilgili bir riski yoktur. Çünkü klonlar genetik olarak kısırlaştırılmışlardır ve çocuk sahibi olamazlar (Ishiguro, 2019: 76). Yeterince insan olarak değerlendirilmedikleri ve egemen güçlerin liberalizmi savunuyor gibi görünürken bile totaliter davranmasının bir sonucu olarak diğer birçok şey gibi bu hakları da ellerinden alınırlar. Bedenleri gerçekte kendilerine değil de biyoiktidara ait olduğu için ona zarar verebilecek şeyler yapmalarına kesinlikle izin verilmez. Örneğin, Bayan Lucy Hailsham'da çocuklara sigara kullanmanın zararlarından söz ederken, "Sigara içmem iyi olmadı. Zararlıydı o yüzden bıraktım. Ama şunu bilmelisiniz, sizin sigara içmeniz benim sigara içmemden çok, çok daha kötüdür" (Ishiguro, 2019: 72). Gerçekte, Bayan Lucy'nin temsil ettiği egemen gücün endişesi çocukların değil, kendilerinden alınacak olan organların sağlığıdır. Bayan Lucy'nin buradaki tavrı Agamben'in "içleyerek dışlanmak"

(Agamben, 2013: 16-33) kavramı ile açıklanabilir. Buna göre sistem çıplak yaşamı bir yandan çıkarları uğruna kolayca feda edip dışlarken, diğer yandan da sürdürülebilirliğini onlara borçlu olduğu için kendilerini koşullandırır. Gerçekten sistemin bir katılımcısı olduklarını, dahası önemli olduklarını düşündürerek organlarına zarar vermelerinin önüne geçmeye çalışır. Bu noktadaki çelişki, Bayan Lucy'nin bir sonraki cümlesinde açık bir biçimde ortaya çıkar "Siz... özelsiniz. Bu yüzden kendinize iyi bakmanız, bedeninizi sağlam tutmanız çok önemli. Sizin sağlığınıza dikkat etmeniz, benim sağlığımı korumamdan çok daha önemli"⁴ (Ishiguro, 2019: 73).

Giorgio Agamben çıplak hayat ve egemen güç arasındaki ilişkiyi Roma dönemi dilbilimcilerinden Pompeius Festus'un *Sözcüklerin Anlamı Üzerine (On the Significance of Words)* adlı yapıtıdan alıntılacağı *homo sacer* (kutsal insan) terimi ile daha da geliştirir. Zira, ona göre çıplak hayat aynı zamanda "öldürülebilen ancak kurban edilemeyen bir insan olan *homo sacer*'in (kutsal insanın) hayatıdır"⁵ (Agamben, 2013: 17). Roma yasalarına göre *homo sacer* kutsal sayıldığı için kurban edilemeyen, öte yandan da kendisine şiddet uygulayanın ya da onu katledenin ceza almadığı insandışlaştırılmış bir varlıktır (Agamben, 2013: 90). Bir varlığın hem kutsal görülmesini hem de ceza bile almadan öldürülmesine izin verilmesini çelişkili bulan Agamben kavramı tarihsel süreç içerisinde toplumsal, düşünsel, siyasal ve teolojik boyutları ile tartışır. Zira *homo sacer*'in yaşamı birbiriyle bağdaşmayan iki durumu temsil eder. Agamben bu zıtlığı William Robertson Smith'in *Sami Dini Üzerine Dersler (Lectures on the Religion of the Semites)* adlı yapıtında ele aldığını vurgular (Agamben, 2013: 95). Smith yapıtında 'tabu' kavramının iki farklı anlamından söz eder. Birincisi, "idollerin ve kutsal mekanların, papazların ve liderlerin ve genel olarak, tanrılarla ve bunlara tapınmayla ilintilendirilen herkes ve her şeyin dokunulmazlığını yansıtan" (Agamben, 2013: 95) ve konuşulmasını yasaklayan 'kutsal' anlamıdır. Bu nedenle kutsal olan toplumdaki ayrıdır. Sözcüğün ikinci anlamı ise "Samilerde murdarlığın kurallarına tekabül" (Agamben, 2013: 95) eder. Yani bu dinlerde kirli ya da murdar kabul edilen insanlar da geçici olarak tabudurlar ve topluma kabul edilmezler. "Bu durumdaki insanlar kutsal sayılmazlar; çünkü bu insanlar kutsal mekanlara sokulmaz ve insanlarla temastan menedilirler" (Agamben, 2013: 95) Kısaca, tabu kavramı bu bağlamda kutsal olanla murdar olanı toplumdaki dışlanma noktasında birleştirir (Agamben, 2013: 96). Öyleyse bir tabuya dönüşen *Homo sacer*, her an öldürülebilecek olan istisnai bir figürdür ve gerçekte, toplumdaki dışlanması ve yasaklanması yoluyla topluma dahil edilmiş olur. Dolayısıyla "içleyerek dışlayan yasağın muğlaklığı, kutsalın muğlaklığını" (Agamben, 2013: 95) gerektirir.

Beni Asla Bırakma'da klonlar İngiliz toplumunca birer *homo sacer*'e dönüştürülürler. İnsanlar onların var olduklarını bilir ve bedenlerinden yararlanırlar. Yine de bu gerçek hakkında konuşmayı, hatta düşünmeyi reddederler:

Savaşta sonra, 50'li yılların başında, bilimde peş peşe, hızla büyük adımlar atıldı ve durup onları gözden geçirmeye, doğru soruları sormaya vakit kalmadı. Aniden yeni olasılıklar gözler önüne serilmişti; daha önce

⁴ İtaliye orijinal.

⁵ İtaliye orijinal.

tedavisi olmayan hastalıklara çareler bulunmuştu. Dünya en çok bunu gördü, bunu görmek istedi. Uzun bir süre boyunca, insanlar bu organların hiçlikten ortaya çıktığına inanmayı tercih ettiler veya bir boşluk içinde geliştiğine inanmak istediler... İnsanlar sizin varlığınızdan ne kadar rahatsız olurlarsa olsunlar, onların esas ilgilendiği kendi çocukları, eşleriydi, anne-babaları, arkadaşlarıydı; onların kanserden, felçten, kalp hastalığından ölmemesiydi. Bu yüzden ortaya çıkarılmadınız ve insanlar sizleri düşünmemeye çalıştı. Düşünseler bile onlar gibi olmadığımıza inanmaya çalıştılar. Sizin insan olmadığınızı düşündüler, bu yüzden öneminiz yoktu (Ishiguro, 2019: 248).

Klonların bu biçimde toplumda yok sayılarak dışlanması ve var olmadıklarının düşünülmesi istenmesi onları Agamben'in deyişiyle birer tabu ve yasak haline dönüştürür. Bunun bir nedeni onların kutsallığını kabullenmek olabilir. Çünkü insanlar bu konuda konuşmasalar bile ruhlarının derinliklerinde bir yerde kendilerinin ve sevdiklerinin yaşamlarını onlara borçlu olduklarını bildiklerinden klonlara saygı duyabilirler. Ancak tabulaştırılmalarının bir diğer nedeni de murdarlıklarıdır. Zira Madam örneğinde de görüldüğü gibi halk klonlardan korkar; onları insan olarak değil birer 'şey', hatta örümcek gibi görürler (Ishiguro, 2019: 235). Bu durumda hem kutsal hem de murdar olarak tabulaşan klonlar birer *homo sacer*'a dönüşür ve toplumdan dışlanmaları yoluyla topluma dahil olurlar.

Homo sacer'in işkence görmesi ya da katledilmesi seküler hukukta ceza gerektirmez, çünkü o kutsaldır ve yeryüzüne ait değildir. Öte yandan zaten kutsal olduğu için Tanrı'ya aittir, bu nedenle kurban da edilemez. Bu durumda *homo sacer* hem profan alanın hem de dinsel alanın bir istisnasına dönüşür. Agamben'e göre bu durum bir çifte istisnadır ve *homo sacer* kurban edilemezliği ile Tanrı'ya... öldürülebilir olmasıyla da topluma" ait olur (Agamben, 2013: 103). Onu öldürmek ne kurban etmek ne de cinayet olarak kabul edilir. Kendisine uygulanan şiddet beşerî ya da ilahi hukuk alanına değil, ancak üçüncü bir alan olan 'insani eylem' alanına girer. Agamben'e göre insani eylem alanı egemen güce şiddet uygulayabilmesi için sınırlı bir alan açar (Agamben, 2013: 103). Egemen güç bu alanda çıplak hayatı istisna durumuna getirir ve dahası, hangi yaşamın çıplak olup olmadığına karar verir. Bu bağlamda "egemenliğin ortaya koyduğu ilk etkinlik çıplak hayat üretme işidir" (Agamben, 2013: 104).

Egemen güç ile *homo sacer* arasındaki zıtlığı *Beni Asla Bırakma*'da izlemek olasıdır. Her ne kadar Ishiguro klonların da bir ruha sahip olduğunu göstererek onların da insan olabileceği yanlısını yaratır da, romanın anlatıcısı olan Kathy H. anlatı boyunca klonlardan söz ederken "biz," insanlardan söz ederken de "onlar" ifadelerini kullanarak bu zıtlığı ortaya koyar. Bu zıtlık romanda egemen gücün başlıca temsilcileri olan Madam ve Bayan Emily'nin ifadeleri ile de desteklenir. Dolayısıyla insanlar klonları kendileri gibi görmezler. Klonların organlarının alınması yoluyla şiddete uğramaları ve en sonunda fiziksel bütünlüklerinin bozularak yaşamlarını yitirmeleri insanları rahatsız etmez. Öte yandan onların bu yolla ölmeleri cinayet olarak da görülmez. Bu bağlamda profan hukuk alanında bir ceza gerektirmediği gibi romanda teolojik bir göndermeye de rastlanmaz. Öyleyse klonların ölümleri Agamben'in deyişiyle 'çifte istisna'ya dönüşür ve klonlar bu kez öldürülebilir olmaları yoluyla topluma dahil edilirler. Ancak onların

cinayetleri üçüncü bir alan olan insani eylem alanına girer. Bu alan, egemen gücün *homo sacer*'e istediği gibi davranabilmesini sağlayan istisnai alandır ve klonlar bu alanda tamamen savunmasız bir biçimde egemen gücün merhametine muhtaç olurlar. Egemen gücün, yani toplumun var olabilmesi için kolayca yaşamları ellerinden alınabilir. Bayan Emily toplumun kendilerine ne gözlerle baktığını şu sözlerle açıklar: “Bir oyunda sadece piyonmuşsunuz gibi hissedebileceğinizi anlıyorum... Ama şöyle düşünün. Sizler şanslı piyonlardınız” (Ishiguro, 2019: 251).

Agamben biyopolitik açıdan bakıldığında egemenin bedeni ile *homo sacer*'in bedeni arasında da bir ilişki olduğunu savunur (Agamben, 2013: 114). İÖ 340 yılında meydana gelen Vesperis savaşında, Roma ordusu komutanlarından Publius Decius Mus'un şehri büyük bir tehlikeden kurtarabilmek için kendi yaşamını feda ederek bir *devotus* figürü olur (Agamben, 2013: 119). Bu durumda Mus, *homo sacer*'a dönüşür. *Beni Asla Bırakma*'da klonlar da egemen toplumun varlığını daha sağlıklı sürdürebilmesi için yaşamlarını feda ederler. Çünkü toplumun çoğunluğunun iyiliği karşısında kendi yaşamları önemsizdir. Ancak klonlar yaşamlarını yitirseler dahi organları egemen bedenlerde yaşamaya devam eder. Bir başka deyişle, klonlar açısından kutsal yaşam son bulsa bile doğal yaşam sürer ve her iki yaşam egemenin bedeninde buluşur. Bu durumda klonlar, hem *homines sacri*'ye (kutsal insanlar) hem de *devotus*'a dönüşürler. Kısaca, egemen gücün çıplak yaşama ihtiyaç duyduğu gibi, egemen beden de kutsal bedene ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, organ bağıışı amacıyla üretilen her bir klon birer *homo sacer*'dir ve toplumca insan olarak değerlendirilmediği için, ne insan onuruna ne de insan haklarına sahiptir.

V.Sonuç

İnsan klonlanmasına ilişkin Avrupa Konseyi Kararnamesi'ne göre “İnsanların, genetik olarak özdeş insanların bilinçli bir şekilde yaratılması yoluyla araç haline getirilmesi, insanlık onuruna aykırıdır” (Fukuyama, 2003: 184). Zira insan her koşulda bir araç değil amaçtır. Burada sözü edilen insanlık onuru felsefi ve biyopolitik açıdan her insanın doğuştan sahip olduğu, tartışılmaz ve elinden alınamayacak bir haktır. Bu hakka sahip olan birey başka hiçbir mücadeleye gerek kalmaksızın diğer herkesçe eşit olma ve tanınma hakkına da sahip olur. Bu bağlamda insanlık onuru insan haklarının da ana dayanağıdır.

Ishiguro'nun İngiliz toplumu açısından distopik bir paralel şimdiki kurguladığı *Beni Asla Bırakma*'nın odağını yer alan klonların bu kurgusal evrendeki konumu da tartışma konusu olur. Bunun başlıca nedenlerinden biri, insana özgü olduğu kabul edilen akli ve duygusal yetilere sahip gibi görünen klonların insan olarak tanınma çabasıdır. Ancak klonları kendi çıkarları doğrultusunda üreten toplum açısından bakıldığında bu çaba bir karşılık bulmaz. Çünkü insan olarak kabul görmeyen temel koşulu insani yetilerde değil insanlık onuruna sahip olmak gibi görünür.

Immanuel Kant'a göre insanlık onuruna sahip olabilmenin koşullarından biri otonom olabilmektir. Bir başka deyişle öznenin kendi özgür istenciyle hiçbir dış baskı olmaksızın kararlar alabilme yetisidir. Ancak klonların bu özgürlüğe sahip olmadıkları açıktır. Yaşamları ile ilgili kararlar kendilerince değil, onları yaratanlarca verilir ve klonlara bu kararlara uymak dışında seçenek bırakılmaz. Kendi bedenlerine ait olan organları diğer

insanların yaşayabilmeleri için bağışlamak zorundadırlar. Dolayısıyla en temel insan hakkı olarak kabul edilen yaşama hakkından dahi yoksundurlar. Dahası fiziksel bütünlüklerini koruyabilmek de kendi ellerinde değildir. Bu nedenle özerk olmaları söz konusu değildir.

Kant'a göre insanlık onuruna sahip olmanın bir başka göstergesi de insanın kesinlikle bir araç haline getirilemez olmasıdır. Çünkü araca dönüşen her şey ikame edilebilir; ikame edilebilen her şeyin de bir fiyatı olur. Ancak insan ne ikame edilebilir ne de fiyatlandırılabilir, zira o yalnızca amaç olabilir. Öte yandan romanda sözü edilen klonlar bir amaç değil araçlardır. Onlar toplumun daha uzun ve daha sağlıklı yaşayabilmeleri için üretilen yedek parçalardır. Bu nedenle hem ikame edilebilirler hem de bir fiyatları vardır. Bedelini ödeyen herkesin sahip olabileceği organlardan ibaret olarak görülen klonların insan oldukları düşünülmediği gibi insanlık onuruna sahip olacakları da düşünülemez.

Konuyu biyopolitik açıdan irdeleyen Michel Foucault'ya göre ise çağdaş kapitalist düzende bireyleri kendi varlığını sürdürmek üzere birer araç olarak gören egemen güç bir biyoiktidara dönüşür. Bu bağlamda kimliğinden ve politik güçlerinden arındırılan birey yalnızca bir bedene ya da nesneye dönüşür. Artık otonom bir özne olma yetisini kaybederek tebaa olur ve bu yönüyle iktidarla ilişki kurabilir. *Beni Asla Bırakma*'da klonlar sözcüğün gerçek anlamı ile düşünüldüğünde kimliksizdirler. Kendilerine kimin verdiği bile bilinmeyen isimleri dışında bir kökleri yoktur. Örneğin hiçbir klon bir soyada sahip değildir. Kathy D. örneğindeki gibi, bazı klonların isimlerinin sonunda soyadı yerine geçebilecek kısaltmalar olsa da bunlar herhangi bir ailevi bağı değil, olasılıkla karıştırılmamaları için kendilerine verilmiş kodları simgeler. Dahası klonların aileleri, ebeveyni, memleketleri de yoktur. Geçmişleri olmadığı gibi gelecekleri de ellerinden alınmıştır. Çünkü genetik olarak manipüle edildiklerinden çocuk sahibi olmaları ve nesillerini sürdürmeleri olası değildir. Bir vatandaş olarak tanınırlıkları olmadığı için bir iş yerinde çalışmak, vergi ödemek, oy kullanmak gibi hakları da yoktur. Toplumca görünmez olan, ancak yine de ihtiyaç duyulan hayalet bedenlerden fazlası değildirler.

Giorgio Agamben'in kutsal insan nosyonu açısından bakıldığında ise klonlar egemen güç tarafından toplumdaki dışlanmaları yoluyla yine de topluma dahil olan çıplak yaşamı temsil ederler. Gerçek kimlikleri olmadığı gibi siyasi kimlikleri de yoktur. Toplumdan dışlanırlar çünkü her türlü siyasi kimlikten arındırılmış ilkel yaşam biçimleri olarak görülürler. Buna rağmen topluma dahil edilmeleri gerekir, zira egemenin, yani toplumun vazgeçemeyeceği organlara sahiptirler. Dahası, yaşamlarının bu amaçla ellerinden alınması hukuki anlamda suç teşkil etmediği için yine Agamben'in deyimiyle birer *homo sacer*'e dönüşürler. Organlarının alınması yoluyla öldürülmeleri toplumsal açıdan kabul gören yasal bir süreç olarak değerlendirilir.

Kısaca, Kazuo Ishiguro anlatısında, insan genlerinden kopyalanarak laboratuvar şartlarında yetiştirilen klonların insani özellikler taşıyabileceğini, bir ruha ve akla sahip olabileceklerini gerçekçi bir biçimde gösterir. Ancak etik ve biyopolitik açıdan bakıldığında, Ishiguro'nun yarattığı gerçekliğin bir illüzyondan daha fazlası olmadığı ortaya çıkar. Klonların sergilediği insana özgü davranışlar toplumun kendilerini bu biçimde tanımalarına yetmez. Çünkü romanda asıl egemen güç olan toplum açısından bakıldıklarında klonlar yalnızca yaşamsal organları taşıyan boş bedenlerden ibarettirler.

Bu nedenle insan olarak değerlendirilmedikleri gibi, bu biçimde tanınmalarını gerektiren temel hak olan insanlık onurundan da mahrumdurlar.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev. İsmail Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Andorno, R. ve Pele, A. (2015). "Human Dignity". *Encyclopedia of Global Bioethics*. (Edit. H. ten Have). Springer Reference, 1-11.
- Aristoteles. (1932). *Politics*, (Çev. H. Rackham). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Aristoteles. (2011). *On the Soul*, (Çev. Mark Shiffman). Newburyport, MA: Focus Publishing.
- Boschetti, F. (2017). "Memories in Ishiguro's *Never Let me Go*: A Clone's Humanity", *To Be Decided Journal*. Cilt 2. 41-57.
- Butler, J. (2014). *Bela Bedenler*, (Çev. Cüneyt Çakırlar, Zeynep Talay). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Chin-Yi, C. (2012). "More Human than Human: Clones as Authentic Humanity in Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go*", *Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal*, Cilt 1. Sayı 4. 1-4.
- Cicero, M. T. (1999). *On the Commonwealth and on the Laws*. (Çev. James E. G. Zetzel). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cicero, M. T. (2016). *On Duties, I*. (Çev. Benjamin Patrick Newton). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Counsel of Europe, Draft Additional Protocol to the Convention on human Rights and Biomedicine, On the Prohibiting of Cloning Human Beings, Doc. 7884, 16 Temmuz 1997.
- Formosa, P. (2013). "Kant's Conception of Personal Autonomy". *Journal of Social Philosophy* 44(3). 193-212.
- Foucault, M. (1982). "The Subject and Power". *Michel Foucault Beyond Structuralism and Hermeneutics*. (Edit. Hubert Dreyfus and Paul Rabinow). Chicago: University of Chicago Press. 208-226.
- Foucault, M. (2001). *Power-Knowledge*. (Çev. ve Edit. Robert Hurley, James D. Faubion). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *Toplumu Savunmak Gerekir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). "Özne ve İktidar". *Seçme Yazılar 2*. (Çev. Osman Akinhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Fukuyama, F. (2003). *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. (Çev. Çiğdem Aksoy Fromm). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Gewirth, A. (1982). *Human rights: Essays on justification and applications*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ishiguro, K. (2019). *Beni Asla Bırakma*. (Çev. Mine Haydaroglu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Grounding for the Metaphysics of Morals*. Indianapolis: Hackett.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. (Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kateb, G. (2011). *Human Dignity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nussbaum, M. (2011). *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Cambridge: Harvard University Press.
- Oxford Encyclopedic English Dictionary* (1996). (Edit. Judith M. Pearsall). Oxford: Oxford University Press.
- Özmkas, U. (2012). "Foucault: İktidardan Biyoiktidara", *Cogito*, 70-71, *Michel Foucault Özel Sayı*. 53-81.
- Pakaluk, M. (2005). *Aristotle's Nicomachean Ethics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pele, A. (2016). "Kant on Human Dignity: A Critical Approach". *Espaço Jurídico Journal of Law (EJLL)*. Cilt 17. Sayı 2. 493-512.
- Platon, (1991). *The Republic*. (Edit. Allan Bloom). New York: Basic Books.
- Platon, (1997). *Timaeus*, (Edit. Francis McDonald Cornford). Indianapolis: Hackett.
- Raz, J. (1986). *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon.
- Robinson, A. (2011) "In Theory Giorgio Agamben: the state and the concentration camp." Ceasefire, 7 January 2011, www.ceasefiremagazine.co.uk/in-theory-giorgio-agamben-the-state-and-the-concentration-camp/
- Seneca, L. A. (2015). *Moral Letters to Lucilius: Letters from a Stoic*. New York: Aegitas.
- Sensen, O. (2011). *Kant on Human Dignity*. Berlin: De Gruyten.
- Spiegelberg, H. (1970). "Human dignity: A challenge to contemporary philosophy". *Human Dignity. This Century and the Next*. (Edit. R. Gotesky and E. Laszlo). New York: Gordon and Breach. 39-62.
- Yücel, D. M. (2018). "Kant'ın Ahlak Metafiziğinde Evrenselliğin Hukuki Çözümlemesi". *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyalog*. 11 (1). 23-39.